

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان همدان

فراگیران عزیز، انتظار می‌رود بعد از مطالعه این فصل بتوانید:

- ۱- مفاهیم فرهنگ و فرهنگ عامه را تعریف کنید.

- ۲- زبان، لهجه و گویش را با هم مقایسه کرده و برای هر کدام مصادیقی را ذکر نمایید.

- ۳- جشنهای ملی و عمومی، دینی و مذهبی را بشناسید.

- ۴- چند مورد از باورها و اعتقادات مردم استان را بیان کنید.

- ۵- چند نمونه از سوغات مناطق مختلف استان را نام ببرید.

- ۶- از بازیهای محل زندگی خود چند نوع بازی را فهرست کنید.

مقدمه

فرهنگ هر ملت، مجموعه عوامل مرتبلی است که نحوه زندگی آن ملت را تعیین می‌کند. این عوامل عبارت‌اند از زبان، رسوم، عادات، عقاید، مذهب، اخلاق، قوانین، روش‌های تربیت، هنر، صنایع و خلاصه مجموعه اعمال و افکار مردم یک جامعه، در طول زمان، به وجود آمده و از نسلی به نسل بعد، منتقل می‌گردد.

درس نهم: مردم‌شناسی فرهنگی استان

فرهنگ عامه

به مجموعه‌ای از عقاید، آداب و رسوم، قصه‌ها، افسانه‌ها، زبان، گویش، خوراک، پوشاک، بازی‌های محلی، آئین و مراسم سنتی و مذهبی، صنایع دستی و... که مردم یک سرزمین استفاده می‌کنند، فرهنگ عامه آن سرزمین گفته می‌شود. استان ما که دارای سابقه تاریخی و تمدن کهن است نیز دارای فرهنگ عامه مخصوص به خود است، همه علاقه‌مندی‌ها، بدانیم، مردم در شهر و روستاهای آن، چه زبانی دارند، با چه گویش و لهجه‌هایی صحبت می‌کنند، چه باورها و اعتقاداتی دارند؟ و...

فعالیت ۱-۳

چند نمونه از ویژگی‌های فرهنگ عامه محل زندگی خود را بیان کنید.

برای مطالعه

فرهنگ، در شمار آن دسته از واژه‌های علوم اجتماعی است که اتفاق نظر چندانی بر سر تعریف آن نیست، نظریه‌پردازان تعاریف متعددی از فرهنگ ارائه کرده‌اند که از برداشت‌های متفاوت آنها سرچشمه می‌گیرد. هرسکویتس در حدود ۲۵۰ تعریف و کروبر به ۳۰۰ تعریف اشاره می‌کند. به نظر ادوارد تایلور، مردم‌شناس بزرگ انگلیسی، «فرهنگ، مجموعه پیچیده‌ای از علوم و دانش‌ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاق، صنایع، عادات و رسوم و ضوابطی است که انسان به عنوان عضو جامعه خود، فرا می‌گیرد و در قبال آن تعهداتی به عهده دارد».

اقوام ساکن در استان

چون در استان ما اقوام مختلفی با فرهنگ‌ها و آداب و سنن خاصی سکونت دارند؛ لذا مردم این استان آمیخته‌ترین سکنه‌ای هستند که در ایران وجود دارند.

ترک: این قوم، در شمال و غرب استان، به‌ویژه در شمال و غرب شهرستان همدان مانند: رزن، کبودرآهنگ، فامنین و بهار، ساکن می‌باشند.

لر و لک: این اقوام بیشتر در نیمه جنوبی استان مانند: شهرستان‌های ملایر، نهاوند و تویسرکان سکونت دارند.

کرد: این قوم در غرب و شمال‌غربی از جمله بخش‌هایی از شهرستان‌های اسدآباد کبودرآهنگ، در مجاورت استان‌های کرمانشاه و کردستان، سکونت دارند.
 فارس: فارس‌ها، بیشتر ساکنان مرکز استان را تشکیل و از قدیمی‌ترین مردمان این سرزمین محسوب می‌شوند.

دین و مذهب

بیشتر ساکنان استان، مسلمان و پیرو مذهب شیعه‌اند. در بعضی مناطق، مذهب اهل سنت و فرقه اهل حق نیز وجود دارد، در ضمن اقلیت‌های مذهبی مانند، مسیحی، یهودی، زرتشتی نیز، به تعداد بسیار اندکی، ساکن هستند.

زبان

در استان ما، اقوام مختلف با فرهنگها، آداب و سنن مخصوص به خود زندگی می‌کنند؛ لذا پراکندگی زبان‌هایی مانند فارسی، ترکی، لری، کردی و لهجه^۲ و گویش‌های^۳ مختلف به خوبی مشاهده می‌شود.
 گویش همدانی یکی از گویش‌های زیبای زبان فارسی است که بیشتر مردم ساکن در مرکز استان با آن صحبت می‌کنند. مهم‌ترین ویژگی آواشناسی این گویش، ابتدا به کسر کردن، هنگام تلفظ واژه‌ها و تغییرات حاصل از آن است.

فعالیت ۲-۳

۱- چرا امروزه مردم، به تغییر گویش‌های محلی تمایل دارند و حتی در روستاهایی که زبان مادری آنان فارسی نیست، کودکان به زبان فارسی تکلم می‌کنند؟

۲- گویش‌های زیر در کدام مناطق استان به کار می‌رود؟ معادل رایج فارسی آنها را بنویسید.

- ▲ «بیوین»..... ، به معنای :
- ▲ «جُلیلی»..... ، به معنای :
- ▲ «گُرداله»..... ، به معنای :
- ▲ «شی‌می»..... ، به معنای :
- ▲ «زُواه و سوراخ نِمِرَفَت جارو کله مَوسَت و دُمَش»..... ، به معنای :
- ▲ «فَرُن»..... ، به معنای :
- ▲ «ی مَلیچی بیی کِری ای اَسْمَن کوی مَر»..... ، به معنای :
- ▲ «خانه دِ ساختم خسته دِ شدم»..... ، به معنای :

۳- شما نیز تعدادی از اصطلاحات گویش‌های زبان خود را بنویسید.

۱- مجموعه‌ای ساختارمند از گویش‌هاست که بین آنها تفاهم متقابل وجود دارد.

۲- صورت تغییر یافته‌ای از زبان است.

۳- نحوه بیان مقاصد در محل خاص است.

جشن‌ها

زندگی مردمان استان به مناسبت‌های گوناگون با سرور و شادمانی پیوند خورده است که این جشن‌ها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

جشن‌های ملی و عمومی

جشن‌های کهنی است که در طول تاریخ به شکل آداب و رسوم در آمده و باورهای نمادین و زیبای ایرانیان را نشان می‌دهند از قبیل: نوروز، تحویل سال نو، شب یلدا، چهارشنبه‌سوری، سیزده به‌در و...
نوروز: در استان همدان نیز همچون دیگر نقاط ایران عید نوروز جایگاه ویژه‌ای داشته و همیشه با آداب و سنن خاصی برگزار می‌گردد.

شکل ۱-۳- سفره هفت‌سین سال نو

مردم با شروع ماه اسفند به خانه‌تکانی می‌پردازند و به استقبال عید و سال جدید می‌روند و نوروز عملاً از آخرین چهارشنبه‌سال آغاز می‌شود. در این شب مراسم دیگری نیز در قدیم مرسوم بوده است که از فالگوش ایستادن توسط زنان، قاشق‌زنی که به صورت پوشیده و پنهان بر در خانه‌های اهل محل انجام می‌شد و فال مهره که با خواندن شعرهای عامیانه و ملی همراه بود را می‌توان نام برد. شب عید با آماده شدن سفره هفت سین که عموماً عبارت است از: سیب، سیر، سبزه، سنجد، سرکه، سماق، سکه، آئینه و آب و کتاب قرآن مجید از راه می‌رسد. هنگام تحویل سال با روشن کردن شمع سفره هفت سین و با خواندن دعای تحویل سال و به جای آوردن نماز حاجت سال جدید را آغاز می‌کنند. در گذشته، کودکان و نوجوانان مراسم شال اندازی (شالدورکی) را در شب عید نیز انجام می‌دادند. پس از تحویل سال معمولاً افراد کوچکتر خانواده به دیدار بزرگان فامیل می‌روند و آنها نیز متقابلاً به بازدید آنها می‌پردازند. سیزده به‌در: روز سیزدهم فروردین ماه، مردم، عموماً با باور به دور ریختن قضا و بلا از خانه بیرون می‌آیند و در طبیعت به گشت و گذار می‌پردازند. در این روز سبزه نوروز را نیز به همراه برده و آن را در آب روان رها می‌کنند. مردم استان ما معمولاً در این روز، غذا و تنقلات خاصی مانند آبگوشت و کوفته که شامل خرما، گردو، تخم‌مرغ، آلو، پیاز داغ و ادویه‌های خاص است، صرف می‌کنند. مراسم نوروز با پایان سیزده به‌در، خاتمه می‌یابد.

جشن های دینی و مذهبی

جشن های دینی و مذهبی مانند؛ عید فطر، عید قربان، عید غدیرخم، میلاد ائمه اطهار (ع) بویژه نیمه شعبان که با ورود دین مبین اسلام، شکل گرفته است، همواره جایگاه ویژه ای نزد مردم ما دارد.

اولین بار نوای اذان از شهر نهاوند به گوش ایرانیان رسیده و شهر همدان به دارالمؤمنین معروف است. اهالی این سرزمین، جشنهای دینی و مذهبی را با شکوه هرچه تمامتر برگزار می کنند. **عید سعید فطر** : یکی از اعیاد بزرگ اسلامی است که بعد از رؤیت هلال ماه شوال شروع می شود. مراسم عید فطر با دادن

شکل ۲-۳- نماز عید فطر در صالح آباد

فطر به آغاز می شود مردم به نماز عید فطر رفته، و پس از انجام فرائض عید فطر به دیدار بزرگان فامیل می روند.

عید قربان : مسلمانان در این روز گوسفند یا گاو قربانی می کنند و گوشت آن را بین همسایگان و مستمندان تقسیم می کنند.

عید غدیرخم و نیمه شعبان : این دو عید از بزرگترین اعیاد مسلمین از جمله اهالی استان ما به شمار می رود. مردم شهرها و

روستاها در این ایام با پخش نقل و شیرینی و پذیرایی از مردم و تزئین خیابان ها، بازار و در منازل، به جشن و شادی می پردازند و این ایام فرخنده را گرمی می دارند.

برای مطالعه

ماه رمضان

ماه مبارک رمضان یکی از مناسبت های است که مردم استان، برای آن ارج و احترام ویژه قائل بوده و از دیرباز تاکنون آن را با آداب و رسوم خاصی برگزار کرده اند. قدمت ماه مبارک رمضان، به زمان ورود اسلام به ایران بر می گردد. چند روز مانده به آغاز این ماه، بیشتر مردم مسلمان با گرفتن روزه در ایام اول، پانزدهم و آخر ماه شعبان به استقبال آن می روند که این استقبال آیین پیشواز از ماه رمضان نامیده می شود.

شکل ۳-۳- سفره افطار در ماه مبارک رمضان

در ماه مبارک رمضان مردم استان آداب و رسوم و سنت های ویژه ای دارند که می توان به مراسم کیسه برکت،

ویژگی‌های فرهنگی استان

آجیل مشکل گشا، کلوخ اندازان و ...، اشاره کرد. علاوه بر این، در شهرها و روستاهای ما، پس از پایان ماه مبارک رمضان و در روز عید فطر در تمام خانه‌ها آتش رشته پخته می‌شود؛ زیرا به اعتقاد آنها، پس از یک ماه روزه‌داری، خوردن این غذا، بسیار سودمند است.

زیارت اهل قبور، شرکت در آیین‌های شب‌های احیا و قدر، برگزاری ایام سوگواری شهادت مولی‌الموحدين امام علی(ع)، راه‌اندازی دسته‌های سینه‌زنی، نوحه‌خوانی، زنجیرزنی و عزاداری از دیگر آداب و رسوم مردم استان همدان در ماه مبارک رمضان است.

باورها و اعتقادات عامیانه مردم

زندگی اجتماعی در هر جامعه‌ای آمیخته به باورهای عمیقی است که به زندگی مردم جهت می‌دهد. از قدیم الایام، مردم استان ما نیز دارای باورهای خاص خود بوده و به آنها اعتقاد زیادی داشته و هنوز هم به بسیاری از آنها پایبندند.

بیشتر بدانیم

چند نمونه از باورهای مردم استان

- ۱- اگر جغدی روی خانه‌ای بنشیند، علامت ویرانی است.
- ۲- اگر کسی زیاد به آئینه نگاه کند، عمرش کم می‌شود.
- ۳- هر کس روز جمعه بمیرد، به بهشت می‌رود.
- ۴- هنگامی که کف دست فردی می‌خارد درآینده پول‌دار خواهد شد.
- ۵- دوختن دونی (مهره‌آبی و فیروزه‌ای) و «ان یکاد» به لباس بچه باعث جلوگیری از شور چشمی مردم می‌شود.

فعالیت ۳-۳

چند مورد دیگر از باورها و اعتقادات عامیانه مردم محل سکونت خود را جمع‌آوری کرده و درکلاس ارائه کنید.

برای مطالعه

مراسم ازدواج در استان

مراسم ازدواج در گذشته شامل موارد خاص بود که امروزه بعضی از آنها تقریباً منسوخ شده است. این مراسم با خواستگاری شروع می‌شد و پس از آن نوبت به بله‌برون، عقدکنان، رخت‌بران، حنابندان، رخت داماد، پاتختی روز بعد از عروسی، و داماد سلام است که هریک از این مراسم در شهرستان‌های مختلف به تبعیت از سنت‌ها و رسوم خود، انجام می‌گیرد.

خواستگاری: برای انجام مراسم خواستگاری چند نفر از بزرگان به خانه عروس می‌روند و در مورد آن صحبت می‌کنند.

بله برون: بعد از مراسم خواستگاری و دریافت جواب مثبت، تعدادی از فامیل درجه یک به خانه عروس می‌روند و در مورد تعیین مهریه و چگونگی برگزاری مراسم و خرید عروسی صحبت می‌کنند و به توافق می‌رسند.

رخت‌بران: چند نفر از زنان فامیل برای دوختن لباس عروس به خانه عروس می‌روند و مقدار زیادی پارچه و شیرینی‌های مختلف همراه می‌برند.

رخت داماد: صبح روز عروسی تعدادی از جوانان پسر و دوستان داماد به گردوی جمع می‌شوند و لباس‌هایی که از طرف خانواده عروس برای او فرستاده شده به داماد نشان می‌دهند و در میان میهمانان لباس دامادی را به تن او می‌کنند.

عقدکنان: مراسم عقدکنان قبل از عروسی بر سفره عقد انجام می‌شود. و تعدادی از دختران پارچه‌ای بر بالای سر عروس می‌گیرند، و بر سر عروس قند می‌سایند و آرزوی برکت و خوشبختی برای زندگی آینده عروس می‌کنند.

عروس چرخان، پاتخت و دامادسلام: نیز از دیگر مراسم ازدواج در استان همدان است.

ضرب‌المثل‌های اهالی استان

ضرب‌المثل‌ها جلوه‌هایی ارزشمند از فرهنگ مردم هستند که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌گردند. این جملات کوتاه و مختصر به صورت طنز و کنایه، مطالب آموزنده را به طور مستقیم به مخاطبان خود انتقال می‌دهند. در زیر به نمونه‌هایی از ضرب‌المثل‌های رایج در استان اشاره می‌گردد:

تا الان مرختی روی دوری، حالا بریز پشت دوری: تا الان روی بشقاب می‌ریختی حالا پشت بشقاب بریز؛ یعنی تا حالا خرج زندگی ما را می‌دادی، حالا نده.

زمسو مال مسو: زمستان مال مستان؛ یعنی جوان از زمستان نمی‌ترسد.

زمسونو زردلی: زمستان و زردآلو؟ کنایه به چیزی عجیب مثل بستنی در زمستان.

بو آسمون بهار بقرمن و نوار؛ یعنی در تربیت فرزندان شدت و حدت نشان بده، ولی دست به عصا باش
هلنگ هلنگ از دس شیر افتادم دس پلنگ؛ یعنی زمانی که از وضعیت بدی به وضعیت بدتری گرفتار شوی
تک آلدن سس چیخماز : یک دست صدا ندارد.

چورک قیزارینجا کوکه یانار؛ یعنی تا نان بزرگ سرخ بشه، نان کوچک می سوزه
کوزه سو یولوندا سینار؛ یعنی کوزه در راه آب بردن می شکند
آمدی آتیش بوری، کنایه از آدم عجول
النگوان دلنگوان مانده، کنایه از مردد ماندن است.
لیاش می مانه پُفلنگ : کنایه از آدم چاق و فربه است.

عزاداری مردم استان

مراسم عزاداری ماه محرم و صفر در کلیه نقاط استان همدان، تقریباً به یک شکل برگزار می‌شود. مردم در ایام محرم، در روزهای تاسوعا، عاشورا، سومین روز شهادت حضرت امام حسین (ع) و روز اربعین، با تشکیل دسته‌های عزاداری به مرثیه خوانی می‌پردازند. در هیئت‌های عزاداری نیز به طور عام، از وسائلی چون، علم، کجاوه، پالکی، چهل چراغ، پرچم، خیمه‌گاه، بیرق و گهواره حضرت علی اصغر (ع) به عنوان نماد عزا و سوگواری استفاده می‌شود.

مراسم عزاداری سه روز آخر صفر که مصادف با رحلت پیامبر اکرم (ص)، شهادت امام حسن مجتبی (ع) و شهادت امام رضا (ع) است با حال و هوای خاصی، در تمام مناطق استان، برگزار می‌شود.

از دیگر مراسم عزاداری در استان ما، برگزاری شب‌های قدر است که در سوگ شهادت امام علی (ع) به عزاداری می‌پردازند و با خواندن دعای جوشن کبیر، خواندن نماز و عبادت به شب زنده‌داری می‌پردازند.

شکل ۴-۳- عزاداری دانش‌آموزان

پوشاک مردم استان

پوشاک مردم استان همدان شامل تنبوش‌ها، سرپوش‌ها و پای‌افزار است. با وجود اینکه چهار محور فرهنگی (فارس، ترک، لر، کرد)، در استان قابل تمیز است، اما انواع و شیوه‌های پوشاک زنان و مردان مشابه است. بافت پارچه و کفش‌ها به خصوص گیوه پیش از ورود اجناس خارجی در روستاهای استان متداول بوده است. به ویژه گیوه‌های شهرستان ملایر که آجیده نامیده می‌شود و جزء دست‌بافت‌های استان به‌شمار می‌آید.

غذاهای سنتی استان

الگوی خوراک و مواد غذایی تشکیل‌دهنده آن، تابع انواع محصولات کشاورزی و بومی موجود در منطقه است. در رژیم غذایی اهالی استان معمولاً محصولات کشاورزی به صورت خشکبار و تازه استفاده می‌شود. انواع آش شامل بروش، تله گنجی، کاجی، کلم قمری، بادمجان و آبگوشت، چنجه و نان‌ها شامل؛ گرده، کاک، کولره، ساجی، فتیر و اقسام شیرینی‌ها مانند: برساقی، سرجوق، باسوق، واگردک و پیکه‌چو و مرباها و ترشی‌ها نشان‌دهنده تنوع غذایی مردم است.

شکل ۷-۳- کاجی - همدان

شکل ۶-۳- آبگوشت همدان

شکل ۵-۳- آجیده‌دوزی در ملایر

شکل ۹-۳- آش بادمجان - ملایر

شکل ۸-۳- کلم قمری - توپسرکان

سوغات استان

سوغات رسم ایرانیان و از جمله مردم استان ماست. سوغات را در موقع برگشت مسافر به بستگان و نزدیکان هدیه می دهند، تحفه های استان همدان برای مسافران بسیار زیاد است که می توان به؛ کماج، شیره انگور، کشمش سیرتند، انگشت پیچ، قالی، گیوه، منبت، عسل، نقل، گردو، سفال، خمیر صنل، حلوا گردویی، روغن حیوانی، حلوا شکری، صنایع چرم، گیاهان دارویی، صابون محلی و قیسی اشاره کرد.

شکل ۱۰-۳- نمونه هایی از سوغات استان

شکل ۱۱-۳- بازی هفت سنگ

بازی های محلی استان

بازی های متنوعی در نقاط مختلف استان در بین کودکان و بزرگسالان رایج بوده و انجام می گیرد این بازی ها مهم ترین عوامل رشد اجتماعی افراد جامعه در هر منطقه ای محسوب می شوند. در استان بازی های محلی زیادی از قبیل: قایم باشک، الک دولک، هفت سنگ، اسب سواری، عمو زنجیرباف، جوراب بازی وجود دارد.